
MODÁLNÍ ČÁSTICE S IMPERATIVEM V MLUVENÉ ČEŠTINĚ

JANA BÍLKOVÁ

MODAL PARTICLES IN IMPERATIVE SENTENCES IN SPOKEN CZECH

Epistemic attitudes, expressed by epistemic particles in addition to modal verbs and verbs of thought, are a component of the semantic structure of statements typically with a declarative form, i.e. of indicative or conditional statements, signalling the (real or conditional) validity of content. Epistemic particles express different degrees of the speaker's certainty about the validity of the statement content. However, we also find particles of epistemic modality in constructions with the imperative form of the verb. The morphological imperative is the primary means of expressing mainly two communicative-attitudinal categories: command and prohibition. However, the area of the broadly defined directiveness is functionally diverse. The imperative is used to express various attitudes – order, advice, recommendation, permission, warning, proposal, wish. The article shows how modal particles in imperative sentences participate in the realization of various attitudinal values. Modalized imperative statements are illustrated by transcriptions of spoken dialogues contained in corpora of informal spoken Czech ORAL V1 and ORTOFON v3.

Keywords: modality; epistemic particles; proposition; imperative; spoken speech; Czech National Corpus

ÚVOD

Jistotně modalitní postoje se v češtině vyjadřují primárně prostředky lexikálními – modálními predikátory (*je jisté; je možné; je pravděpodobné; je vyloučeno* aj.), slovesy myšlení (*vědět; tušit; věřit; předpokládat; pochybovat* aj.), modálními slovesy (*muset, moci*) a modálními částicemi (*možná; asi; snad; určitě; rozhodně* aj.; srov. PANEVOVÁ ET AL. 2014, 250). Epistémické výrazy vyjadřují

různou míru jistoty mluvčího o platnosti propozičního obsahu výpovědi na škále od „je jisté, že *p*“ přes „je možné, že *p*“ až po „je jisté, že non *p*“. Jistotně modalitní postoje jsou proto komponentem významové struktury výpovědí typicky s konstatační formou, tj. výpovědí indikativních či kondicionálových, signalizujících (reálnou či podmíněnou) platnost propozičního obsahu: *Možná se ještě vrátí; Ten se už jistě nevrátí; Kdyby mohl, určitě by se ještě vrátil.*

Grepl v této souvislosti o jistotně modalitních postojích píše: „Rozumíme jimi signalizaci různého stupně jistoty mluvčího o platnosti sdělovaného obsahu (kladného nebo záporného, podmíněného nebo nepodmíněného, platného v přítomnosti, minulosti nebo budoucnosti). Jsou tedy tyto postoje inherentní složkou KF [komunikačních funkcí – pozn. JB] typu (1).“ (GREPL IN KARLÍK ET AL. 1995, 624). Jako komunikační funkce typu (1) přitom Grepl označuje komunikační funkce asertivní (oznamovací, sdělovací, tvrdící...), jejichž záměrem je „obohatit vědomí adresáta o nějakou informaci [...], případně způsobit zároveň, aby adresát akceptoval mínění (stanovisko, argumenty, soudy, hodnocení...) mluvčího“ (IBID., 588).

Epistémické partikule typu *asi, možná, snad, určitě* ale nacházíme i v konstrukcích s imperativní formou slovesa, ačkoli nejsou typickým komponentem jejich významové struktury: *Určitě se ozvěte; Možná tam radši nechod'; Tak už se asi rozluč; Rozhodně mi zavolej.*

Nekula v rámci charakteristiky epistémických částic (sám je nazývá modální) zdůrazňuje, že „s ohledem na svůj význam se běžně vyskytují v oznamovacích větách [...], popř. zjišťovacích otázkách“, a že v imperativních, zvolacích a přacích větách nebo v doplňovacích otázkách jsou „méně vhodné nebo nepoužitelné“ (NEKULA IN KARLÍK ET AL. 1995, 359). O jejich možném užití v jiných než konstatačních výpovědích se stručně zmiňují Grepl a Nekula v hesle „Epistémická částice“ v NESČ: „Ve zjišťovacích otázkách a imperativních či zvolacích větách, tedy v direktivních (výzvnových) mluvních aktech [...] se příslušné výrazy funkčně posouvají a jsou již na přechodu k homonymním modifikačním částicím“ (GREPL A NEKULA 2017).

V následujícím textu se pokusíme na základě výsledků korpusového šetření ukázat, jaké funkce mají takové partikule v imperativních výpovědích v neformální mluvené komunikaci.

1. KORPUSOVÝ VÝZKUM

1.1 METODOLOGIE

Primárním materiálovým zdrojem výzkumu byly dva korpusy neformální mluvené češtiny Českého národního korpusu, a to ORTOFON ve verzi 3 (ORTOFON v3) a ORAL ve verzi 1 (ORAL v1). Výzkum jsme omezili na částice uvedené v hesle „Epistémické částice“ NESČ (GREPL A NEKULA 2017), uspořádané podle stupně jistoty, s jakou jimi mluvčí podává obsah sdělení adresátovi (od nejvyššího stupně po nejnižší): *zaručeně, bezpochyby, určitě, jistě, nepochybně, zajisté, dozajista, zjevně, nesporně, rozhodně, zřejmě, nejspíš, patrně, pravděpodobně, asi, snad, možná, třeba, stěží, sotva, těžko*.

Vyhledávali jsme řetězce obsahující infinitivní formu slovesa a zároveň některou z výše uvedených epistémických částic. Výzkum jsme dále omezili na řetězce s maximálně dvěma fakultativními slovními pozicemi mezi imperativem a částicí, aby byly do vyhledávání zahrnuty i případy, kdy mezi slovesný tvar a částicí (resp. mezi částicí a slovesný tvar) vstupuje reflexivní morfém (*Určitě se ozvi*) nebo komplement imperativního slovesa, včetně předložkové vazby (*Rozhodně mu zavolej; Asi s tím nepočítej*).⁽¹⁾ Při zadání dotazu s více než dvěma fakultativními pozicemi přineslo vyhledávání příliš mnoho irelevantních dokladů.⁽²⁾ Vyhledaný soubor jsme dále manuálně pro-

1 Použili jsme následující typ dotazu (s obměnou zadaných partikulí): [word="asi"][] {0,2}[tag="Vi.*"] a [tag="Vi.*"][] {0,2}[word="asi"].

2 I při dvou volných pozicích byla ve vyhledaném materiálu řada dokladů, v nichž se částice a imperativní tvar realizovaly odděleně v rámci navazujících replik dvou mluvčích (A: *ten guláš je trochu řidkej hodně řidkej to bude na lžici určitě* B: *Fando nech ji a pod' jíst*) nebo ve dvou výpovědích v rámci jedné repliky jednoho mluvčího (např. A: *zas se mu asi něco podálo di se podívat*).

U každého přepisu je uveden název zdrojového korpusu (ORAL v1, nebo ORTOFON v3). Jednotliví mluvčí jsou označeni písmeny A, B, C. V přepisech je uplatněna pauzová interpunk-

čistili.⁽³⁾ U částic *asi* a *třeba* bylo dále nutné počítat s jejich polyfunkčností. Částice *asi* vyjadřuje vedle míry jistoty také přibližnost množství, velikosti nebo míry (zpravidla ve spojení s číslovkou: *Je to odsud asi pět set metrů*). Částice *třeba* často uvozuje příklad nebo návrh, tj. výběr jedné z možností (*Něco jí kup, třeba čokoládu*). Tato její funkce také ve vyhledaných kolokacích výrazně dominovala.⁽⁴⁾ U těchto dvou částic bylo proto třeba provést další manuální kontrolu.

1.2 VÝSLEDKY

Z částic, které byly do výzkumu zahrnuty (viz výše), bylo v kolokaci s imperativem slovesa v obou korpusech dohledáno celkem 6 z nich, a to částice *asi*, *určitě*, *třeba*, *možná*, *snad* a *rozhodně*.

Kvantitativní výsledky výzkumu shrnuje tabulka č. 1.

částice + imperativ			imperativ + částice			celkem
	ORTOFON	ORAL		ORTOFON	ORAL	
<i>asi</i> + IMP	4	16	IMP + <i>asi</i>	9	4	33
<i>určitě</i> + IMP	2	16	IMP + <i>určitě</i>	5	3	26
<i>třeba</i> + IMP	5	3	IMP + <i>třeba</i>	5	2	15
<i>možná</i> + IMP	2	4	IMP + <i>možná</i>	4	1	11
<i>snad</i> + IMP	1	4	IMP + <i>snad</i>	1	0	6
<i>rozhodně</i> + IMP	0	4	IMP + <i>rozhodně</i>	1	0	5

Tabulka 1 – Počty kolokací v korpusech ORTOFON v3 a ORAL v1

ce, tj. tečka v závorce vyznačuje krátkou pauzu, dvě tečky v závorce delší pauzu. Hvězdička (*) označuje nedořečené slovo, znak @ jakýkoli hezitační zvuk. Intonaci soustavně neznamenáváme, otazníkem (?) ale vyznačujeme stoupavou (otázkovou) intonaci.

3 Vyloučit bylo třeba také doklady, v nichž byl korpusem jako imperativ vyhodnocen jiný (zprav. substandardní) slovesný tvar, např. minulé participium (*že bych to možná zavez ještě tady do prodejny k nám*) nebo tvar přítomný (*se tam ty (.) splašky asi rozpouštěj (.) něko*), případně jako zcela jiný slovní druh (*asi asi dělám buď já něco blbě nebo ta ženská*).

4 O uvození příkladu nebo návrh šlo například v následujících částech replik: *udělejte si třeba knedlíky; přijďte ve dvě třeba; no tak tam dej třeba sedačky a roletku; no tak si ji někam skoč koupit (.) třeba tady za barák do toho železářství to bylo vždycky dobrý; vem si třeba Týnu (.) ta je na to z* (.) běhání tak zvyklá*.

Nejčastěji se s imperativní formou slovesa pojí částice *asi*. Níže uvádíme části vybraných dialogů s touto kolokací.

(1)

A: hej vlastně to můžeš vzít zrovna k tobě (..) tak jako co?

B: to snad doneseš ne?

A: a proč když to můžeš vzít ty?

B: já bych si s tím celou noc hrál

A: to nevadí

B: (pousmání) hele asi ne (..) *asi to dovez*

A: proč?

B: proč ne? (...) budeš mít nějak moc věcí v ruce?

(ORTOFON v3)

(2)

A: a já si kafe *asi* nedám já už jsem ho měla u Ivany

B: a chceš teda nějakou vodu nějaký pití? šťávu?

A: *asi* ani (..) *asi ani mi nic nedělej* já piju kopřivu víš?

B: fakt?

A: hmm (..) *hmm asi nic (..) asi nic mi nedávej*

(ORTOFON v3)

(3)

A: no já s* (..) já si myslím že s* *se mnou asi nepočítej* no že já bych vám tam (..) byl (..) úplně k ničemu

B: no tak to nevadí jako tak víš tak js* jsem se ptal aj Míšu (..) ale tak ten zase dělá jakože má strašně moc práce že se musí učit a tak jakože

(ORTOFON v3)

(4)

A: já nevím právě (..) co jí má dávat jíst jestli mám koupit granulky na přibírání

B: *to spíš s doktorkou asi se pobav* jako takhle těžko říct no

C. je strašně hubeňoučká je

(ORTOFON v3)

(5)

A: já budu v Sušici protože Lucky mamka má narozeniny (.)
jsem se tě chtěl zeptat (.) napadá tě něco co bych jí moh koupit
k narozeninám?

B: jako mámě svý přítelkyně?

A: hmm

B: (smích) *hmm* (..) tak *to se spíš asi zeptej Lucky co*

A: tak jo (..) no taky mi tak jako že nějak moc neporadila

(ORTOFON v3)

V replikách, v nichž mluvčí imperativním tvarem slovesa vyzývá adresáta k vykonání nějaké činnosti, snižuje částice *asi* závaznost užitého imperativu. Dává adresátovi, ač jen zdánlivě, možnost volby a nechává konečné rozhodnutí na něm. Spojením imperativu s částicí *asi* tak klade mluvčí na adresáta menší nároky než prostým imperativem bez částicové modifikace, a výpověď se proto jeví jako zdvořilejší (*asi to dovez* výše v dialogu 1).⁽⁵⁾ Prostředkem řečové etikety je částice *asi* také ve výpovědích, jimiž mluvčí odmítá partnerovu nabídku (*asi nic ./ asi nic mi nedávej* v dialogu 2) nebo pozvání (*se mnou asi nepočítej* v dialogu 3). Kromě toho nacházíme částici *asi* v imperativních replikách, kterými mluvčí (poté, co byl požádán o radu) vyzývá adresáta, aby se s dotazem obrátil raději na někoho jiného, kompetentnějšího nebo zkušenějšího (*to spíš s doktorkou asi se pobav* v dialogu 4, *tak to se spíš asi zeptej Lucky co* v dialogu 5).

5 Mluvčí tak naplňuje leechovskou maximu taktu (Minimize cost to other; maximize benefit to other) a maximu velikorysosti (Minimize benefit to self; maximize benefit to other; LEECH 1983, 136).

Jako druhá nejfrekventovanější částice uplatňovaná v imperativních konstrukcích se ve výzkumu ukázala částice *určitě*. Srovnajme následující korpusové doklady:

(6)

A: (odkašlání) já musím si brát kapky no

B: *no to si dej určitě*

A: a vono to dělá víc víc ty jo když vlastně vo těch plicích no (..) dřív to tolik nebylo

B: no tak jasně tak ty máš

A: je to nějak zhoršený

(ORTOFON v3)

(7)

A: a já jí psala ráno esemesku teda protože aby to to

B: hmm

A: to jsem ještě stihla před prací a

B: hmm

A: a vona mi (.) napíše (.) *zajed' určitě* splácala jsem buchtu já (.)

B: tak @ víš co tak vona tě má ráda vid' a (.) ty se tam (.) zastavíš no

(ORTOFON v3)

(8)

A: a budete mít jako zděnej? (.) zděnej?

B: zděnej z těch cihel (.) z těch spešl že máme stejný jakoby aj ty líc*@ ty (.) ty pásečky a ty cihly aj

A: já no to my vám to přijedeme zhodnotit

B: *no (.) to určitě přijed'te hele*

A: smích

B: jako až to bude hotový to přijedete určitě (.) povinně vid' Máťo

(ORTOFON v3)

(9)

A: a já jsem říkala no a tak čas jako b* vidíte jak? (..) a vona no to já ještě upřesním já jsem říkala *no tak určitě zavolejte nebo (..) napište esemesku* tak vůbec nevodepsala potom už ne (..) nic já jsem jí ještě psala dneska ať prostě se určitě ozve že to potřebujem vědět

B: hmm (..) a nic

A: ne (..) jako já si myslím že se prostě na to vyprdla a nedala vědět a to mě úplně nejvíc vytáčí takovýhle chování

(ORTOFON v3)

Částice *určitě* může zdůrazňovat důležitost realizace děje, k níž je adresát imperativem vyzýván, a naléhavost a závaznost imperativu tedy naopak zvyšovat. Výpověď kombinující imperativ a částici *určitě* pak může být velmi naléhavou, kategorickou výzvou (*určitě zavolejte nebo (..) napište esemesku* v dialogu 6).

V replikách s funkcí pozvání nebo nabídky signalizuje částice *určitě* vyšší míru jistoty mluvčího o vhodnosti realizace děje, tj. i vyšší míru zájmu mluvčího na jeho uskutečnění. Replika, v níž je imperativ modifikován částicí *určitě* (*určitě někdy přijed'te*), bude proto vnímána jako zdvořilejší (srdečnější) než imperativ bez částice (*někdy přijed'te*) nebo výpověď s jinou částicí (*třeba někdy přijed'te*).

Užití ostatních částic bylo v korpusech doloženo výrazně méně. I ony se ale podobným způsobem podílejí na signalizaci komunikačního postoje mluvčího. Srovnajme např. následující doklady imperativu s částicemi *možná*, *třeba*, *snad* a *rozhodně*:

(10)

A: *to jí možná rovnou řekni že ať to (..) ať ti to zruší (..)* teďka jak tam budeš (..) tenhle tejden

B: hmm (..) já se s ní domluvím jakože (..) jí řeknu že s* mi to přijde nesmysl

A: hm to je pravda že to je úplně bezpředmětný

(ORTOFON v3)

(11)

A: Janinko tak já jdu teďka ještě (..) něco tady ještě

B: tak jdi

A: s papírem

B: des* dobře

A: *tak pod' se mnou třeba jestli chceš*

B: já puďu s tebou s papírem

(ORTOFON v3)

(12)

A: hej nevim v kolik jede ten autobus mně jede kolem (..) před šestou že?

B: *fakt? (..) já nevim radši (..) se podivej snad*

A: já vim že se já vim že se ty autobusy potkávají v mutkově a ten šternberák tam bývá nějak přibližně (..) kolem půl (..) šestý?

(13)

A: kam to chce jet?

B: ty vole

A: očividně do protisměru

B: *rozhodně ho předjed'*

A: (smích)

B: a jed' doleva

(ORTOFON v3)

ZÁVĚR

Částice typu *možná, asi, určitě, rozhodně* jsou typicky součástí výpovědí s konstatační formou a vyjadřují míru jistoty mluvčího o platnosti či pravdivosti propozičního obsahu výpovědi. Ve spojení s imperativem takovou funkci nemají. Epistémický charakter si sice mohou zachovat (částice *asi* stále vyjadřuje nižší míru jistoty než částice *určitě*), ten je ale vztažen nikoli k propozičnímu obsahu výpovědi, ale

k její komunikační funkci. V imperativních konstrukcích nevyjadřují sledované částice postoje jistotně modalitní, ale získávají roli spíše funkčně modifikační. Ve spojení se slovesným modem, prozodickými prostředky a případně dalšími částicemi nebo jinými modálními lexikálními výrazy se spolupodílejí na indikaci pragmatického postoje mluvčího a komunikační funkce výpovědi. Částice ovlivňuje míru naléhavosti a stupeň závaznosti imperativní výpovědi, tj. spoluurčuje pragmatickou sílu sdělení.

Morfologický imperativ se výrazně uplatňuje zejména v oblasti modalit postojové. Je primárním prostředkem k vyjádření direktivu, tj. k signalizaci zejména dvou komunikačně-postojových kategorií, a to výzvy a zákazu. Oblast široce vymezené direktivnosti je ale funkčně rozmanitá. Imperativ slouží k vyjádření různých apelativních postojů – rozkazu, rady, doporučení, povolení, varování, výhrůžky aj. – a uplatňuje se i jako výrazový prostředek k manifestaci návrhu nebo přání. Jak píše Grepl, morfologický imperativ „je použitelný pro signalizaci všech postojových hodnot imperativnosti, a je tedy prostředkem značně polyfunkčním. Projevuje se proto tendence imperativ v jednotlivých hodnotách nějak diferencovat“ (GREPL 1979, 166). Jak ukazují korpusové doklady, hlavními prostředky takové diferenciací jsou vedle prostředků zvukových (intonačních) právě různé typy partikulí.

Výpověď tvořená imperativním tvarem slovesa je výpovědí obecně výzvovou a z hlediska typu apelativního postoje nevyhraněnou. Částice typu *asi*, *možná*, *určitě*, *rozhodně* takovou výpověď funkčně specifikuje. Výpověď jako *Asi tam běž* nebo *Možná tam běž*, ale i *Určitě tam běž* nebo *Rozhodně tam běž* nebude adresátem interpretována jako kategorický příkaz, ale jen jako rada nebo doporučení. Epistémické partikule tedy ve spojení s dalšími jazykovými (případně neverbálními) prostředky spoluurčují komunikační funkci výpovědi. Vyjadřují míru jistoty mluvčího, nikoli však míru jistoty o platnosti propozičního obsahu (jako ve výpovědích konstatačních), ale míru jistoty o *vhodnosti* jeho platnosti. Částice signalizují nikoli to, do jaké

míry si je mluvčí jistý tím, že se děj vyjádřený imperativním slovesem bude realizovat, ale to, do jaké míry si je mluvčí jistý tím, že je realizace takového děje vhodná (výhodná, užitečná, žádoucí) nebo jím osobně preferovaná a vítaná. Částice epistémická se tedy v imperativních výpovědích přehodnocuje na částici ilokuční (funkčně modalitní), případně ilokučně-epistémickou. Částečně se také může podílet na uplatnění zdvořilostních strategií a fungovat jako prostředek řečové etikety, ať už se na zdvořilost budeme dívat z pohledu mluvčího, který vědomým výběrem jazykových prostředků usiluje o zdvořilé vyjádření, nebo z pohledu adresáta, který řeč mluvčího jistým způsobem interpretuje a vnímá jako zdvořilou nebo nezdvořilou.

PhDr. Jana Bílková, PhD.

Katedra českého jazyka a literatury

Pedagogická fakulta

Univerzita Hradec Králové

Rokitanského 62

500 02 Hradec Králové 2

jana.bilkova@uhk.cz

Text vznikl v rámci projektu specifického výzkumu Postojová modalita a evidenciálnost textu (9/I_24, č. z. 2115) realizovaného na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové.

LITERATURA

- GREPL, Miroslav a NEKULA, Marek. 2017. „Epistémická částice.“ In *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. Petr Karlík, Marek Nekula a Jana Pleskalová, [https://www.czechency.org/slovník/EPISTÉMICKÁ ČÁSTICE](https://www.czechency.org/slovník/EPISTÉMICKÁ_ČÁSTICE) (přístup: 11. 4. 2025).
- GREPL, Miroslav. 1979. „Imperativní postoje a imperativ.“ In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 28, A 27, s. 165–174.
- KARLÍK, Petr et al. 1995. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- KOPŘIVOVÁ, M., LUKEŠ, D., KOMRSKOVÁ, Z., POUKAROVÁ, P., WACLAWIČOVÁ, M., BENEŠOVÁ, L. a KŘEN, M. 2017. *ORAL: korpus neformální mluvené češtiny, verze 1 z 2*. 6. 2017. Praha: Ústav českého národního korpusu FF UK <http://www.korpus.cz>.
- LUKEŠ, D., KOPŘIVOVÁ, M., LAUBEOVÁ, Z., POUKAROVÁ, P., HORKÝ, V., JE-LÍNEK, T., KŘIVAN, J., WACLAWIČOVÁ, M., BENEŠOVÁ, L. a ŠKARPOVÁ, M. 2024. *ORTOFON v3: Korpus neformální mluvené češtiny s víceúrovňovým přepisem*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, <http://www.orpus.cz>.
- LEECH, Geoffrey Neil. 1983. *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
- PANEVOVÁ, Jarmila et al. 2014. *Mluvnice současné češtiny 2: Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu*. Praha: Karolinum.